
כמעשה שמשון

על ספרו של יצחק בן-נר „אחרי הגשם” (ב')

יצחק בן-נר: „אחרי הגשם“, הוצ' כתר 1979, 85 עמ'.

(פרק שני של המאמר „קינה על אהבות אבודה“).

ע ימות דומה, בין הבנתו של היחיד ובין הגיונה של ההיסטוריה, מובלט גם בסיפור „ברגר“. גם בסיפור זה מתמלא פרק הזמן הקצר של פעולת-הסיפור, שעות אחדות שבין הבריחה מהכלא והיילכדות מחדש בידי שוטרי הבריחה, מתרומתם של כל תולדות חייו של הגיבור, הנדחשים אל פרודת זמן זו.

יתר על כן: אף בסיפור זה פרודת הזמן של פעולת-הסיפור מדגימה את סיבת כשלון חייו של ברגר, כפי שכל תולדותיו, המשוחזרים בהזדמנות זו, מסבירים אותה.

חריפותו של סיפור זה אף גדולה יותר משל האחרים, משום שברגר עומד בראשה של מחתרת המנסה לעצב את פני ההיסטוריה, והוא עצמו מתייחס במפורש אל ההיסטוריה, כאשר הוא מנסח באוזני האשה שנתנה לו חסות בביתה את תורת השנאה לכור בש הזר: „אסור לתת להם מנוחה. אסור. את מבינה?! צריך להרעיל, כן, להרעיל, ומעט-מעט את המים שהם שותים, הכובשים. צריך להניח פצצות בין אופני מכוניותיהם. צריך לאיים על חייהם בשידורי הרדיו ובי-טלפונים. על כל אחד מהם, בשמו המפורש. אסור להמתין. אסור לנות. צריך למרר את חייהם ללא הרף. להטוף ולחלות ולפוצץ ולהרוג ולזרוע פחד. כל הזמן. כל הזמן. שלא יחשבו, שאין התנגדות לכובשים ב-ארץ“ (55). ועפ"י מצבו הוא אירוני משום שעם כל יומרתו להתמודד עם ההיסטוריה, אין הוא למעשה מסוגל ביחס לעצמו, לגלות את עוצמת שליטתה בו.

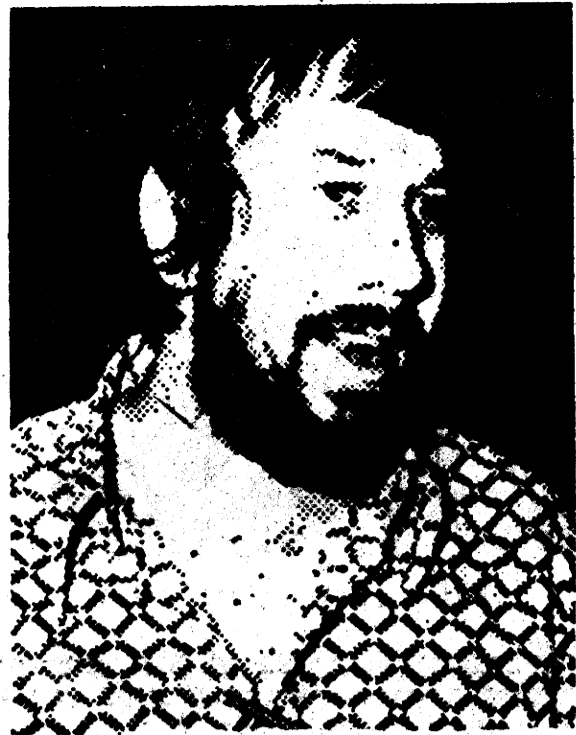
בין בריחה להילכדות

טעותו של ברגר מתבלטת בהתרחשויות שעוברות עליו במהלך אותן שעות ספורות שבין בריחה להילכדות. תחילה צדה את עינו מודעת-הרחוב הנשאאת את צילומי: „מראה מנהיג היה מראי, אני יודע. גם במודעה הדלה, המתרפסת, הייתי מנהיג. רק הפה היה פעור, משהו, בתצלום הדלה — יתעניק לפני מעט מן התהייה. רק עתה הבחנתי בכך. האם אני הוא זה? מה אני? המנהיג הנתוש או הנער התוהה. — פנים צוננות של איש יודע-כל — רק הפה לעזאזל, פעור מעט, ככתהייה. נער אוויל. אולי איני גראה בעיני רואי כאשר גראיתי עד כה לעצמי, במחשבותי“ (42). ומיד בהמשך מבחיר ברגר את יסוד החולי שה, שגילה להפתעתו בתצלומי זה, בעזרת זכרון מראה פניו של פרידמן, חברו למחנה, בשעת מותו: „ראשו מרוצץ מכדורי האנגלים ופיו פעור, משהו, בתהייה; בלא כאב; במין סקרנות של ילד, אשר הועיד עצמו לשירה. אולי: אולי לחלומות“ (42).

ההפתעה שנגרמת לו מגילוי יסוד היחולשה בתצלומי, מגניבה אל ליבו את מחשבות המבוכה והפחד. אך בהמשך מוזמנת לו הפתעה נוספת, והשפעתה של זו עוד חריפה משל הראשונה. הוא מתלווה אל האשה הצעירה שמעניקה לו חסות בביתה, ובהיותם בחדר היא פונה להניק את תינוקה. המראה הזה מפורר בו את שארית חזונו הנוקשה, ומעלה בזכרונו את זכר אהבותיו האבודות, העלובות, לאשתו שהתגרשה ממנו ולדורה שנשטה אותו לאתר ש-נחשדה בכנייה במחתרת. ולפתע הוא, שחי כל חייו בתנאים קונספיראטיביים והודהה באמצעות כינויים (האנשים שיש להם כינוי מאבדים את זהותם, איכשהו. כל בעלי הכינויים נעשים ליוניטה אחת. העצמיות שלהם, את מבינה, עוברת לצורך הכללי, ל-שירות הכללי“ — (52). עומד נפעם מול הימראה: האשה הצעירה כמו מחייכת לעצמה ולתינוקה, כומפת סוד“ (54).

עתה נפתח סגור-ליבו, ודברנותו של ברגר גוברת ככל שהאשה הצעירה, הסגורה בתוך עולמה עם תינוקה, מאריכה בשתיקתה. וזו אמנם מתעלמת ממנו, והוא מביט בה כ-מכושף, בה ובתינוקה היונק, ומבטו מלא פליאה, כפי שהפליאו פעם מראה כדור היבדולת בביתה של מנחשת העתידות הערביה שאליו פרצו ללכוד את האבס אל-דאהבי: „אטום היה, לכאורה, מחוץ — אך כאשר הבטתי בו פנימה, לתוכו, נשקפו לי מעמיקים צלולים, מעבר לערפילית החלב והעשן. וככל שהוספתי הבט, נתרחה המראה ונתעמק וגדל למרחקים שאין הדעת תופסת. רצייתי ולא יכולתי לעקור את עצמי מכישופו של הכדור“ (51). ועתה הוא אומר את כל כוח דברנותו ומנסה להסביר לה את צידת קת דרטי, כמו מנסה להצדיק באוזני עצמו את המחיר האישי הכבד ששילם עד כה בפעילותו המחתרנית.

אלא שככל שהסברו מתארך, כך הוא

יצחק בן נר

חש ברדידותו, ממש כאותה תחושה שהיתה לו אז מול מעמקיו הצלולים של כדור הבדולת. עתה הוא מתפרק משארית כוחו: „שותקת האשה הצעירה ומלטפת את מעט השיער המסולסל שבראש תינוקה ומפומת לו משהו בעת שהוא יונק אותה, קצוב קצוב, אל תוכו. כל נימוקי, כל כוח השיכנוע שנותר בי, כל עוצמתי המאגית — כל שנת-ברכתי בו נופל אל מול כפות רגליה, בגרבים הקצרות, בישבה על מדרגת האבן, גבוהה ממני בורת ומרוחקת לתיככי מילין רבים עולמה-שלה“ (55). וכאשר הוא נירדם, ניצבים סביבו כל נערציו, לוחמי החרות והחולמים, ומפייסים אותו: „די עשית, יכול אתה להישאר כאן, בבית. — — — הדברים ייעשו מעצמם. תהליך היפסורני הוא זה וזו הפבע הוא, ואיש לא יכול לעצור בו“ (56). שוביו שלוכדים אותו אינם משערים כלל שאותו ארי שנמלט מסוגרם הפך בין לילה לכלב מוכה המתאוה אל מותו.

אך למרות שלכאורה הוא מודה ביתרון כוחה של ההיסטוריה על כוחו של הפיט, אין ברגר מבין עד תום את כשלון חייו. הוא מאמין שבאיוולתו האנושית התמקצו מעמקים ומרחקים שמוזמנים למי שאינו מקפח את אהבתו, נעתה הוא אף מהרהר שההיסטוריה היתה מגשימה את עצמה גם אלמלא קלע את עצמו אל ברדידותו ואל חייו המקופחים. לכאורה החכים מן הפגישה עם האשה הצעירה, הסגורה בתוך כדור הבדולת שלה עם תינוקה, אך למעשה אין הוא מבין שגם עתה, עם ההבנה החדשה, אין הוא אלא כלי משחק בידי ההיסטוריה, ומטעמה הוא נחלש ומאבד את בטחונו וכוחו. אפשר משום שאינו מסוגל עוד להנהיג, ואפשר משום שעליו לפנות את תפקידו לטוב ממנו. בכל אופן, אותו זקן גרוטסקי, המלווה אותו במהלך שעות חרות ספורות אלו, גראה כשבע-רצון מלכידתו בידי שוביו: „מישי-בתו שליד הכותל קם האיש הזקן, מלטף בידו את זקנו הדל ומביט בי בראש מוטה, בעין בריאה ובעין פגומה. האם מנופף הוא אלי את ידו, לשלום? ידו נעצרת וקופאת בדרכה, כמו במצלמתו של צלם זריז. ואולי את אגרופו הניף לנגדי?“ (57). דומה נפרד ממנו — דומה מאיים עליו באגרופו שלא יעז לחזור, כשליט באמן של ההיסטוריה.

שלוש נשים

במהלך התפתחותו להבנה חדשה של חייו, שבסיומה מדיח ברגר את עצמו מהנהגת המחתרת, אין הוא משער כלל שבעצם אותו פרק זמן ההיסטוריה מדיחה אותו מלעשות את דברו, ושלא ברצונו הוא פועל, כי אם לרצונה של גבירתו הוא מופעל. וכן אין הוא משער שמתרחש בו אותו סיוע, שגורה לפי גים ההיסטוריה על לחם חרות, שהיה לו מופת בהעזתו וגבורתו — על שמשון המקראי. בקריאה חוזרת הולכים ומצטרפים המוטיביונים הקשורים בשמשון המקראי, אשר מוטעמים בסיפורו של בכגר ומקבילים את הפרק האחרון בחייו לפרק האחרון בחיי שמשון.

הקבלת ברגר לשמשון היא בעלת התכונות אירוניות. פרטים ביוגרפיים מחייו של שמשון מופיעים בתולדותיה של ברגר בהקשר תפל או אף סותר. בבשורת לידתו מכונה שמשון בכינוי „נער“, ובהמשך הוא צומח אל בגרותו-גבורתו-גבורתו. לברגר צמיחה הפוכה: הוא „איש זקן“, המכנה את עצמו „נער תוהה“, „נער אוויל“ (42), „מגוחך כנער שסרח“ (48), שלבסוף הוא „תינוק“ הבוכה ונגרע רק לאתר שהוא מלוטף, מפוייס ומורדם במיטתו (56). לידתו של שמשון קשורה בדמותו של איש „פלאי“, אשר „מפ-ליא לעשות“, וגם את צמיחתו המהופכת של ברגר, עד הגיעו לדרגת תינוק חסר-אונים, מלווה דמות „פלאי“, בעל מראה גרוטסקי ומסתורי, אשר מלווה את יציאתו של ברגר ממעגל החיים ומתפקידו בהיסטוריה.

בחייו של שמשון מעורבות שלוש נשים. הראשונה — אשה פלישתית, בת תימנה, שי-בחר בה בשליחתו ה', כי תואנה הוא מבקש מפלישתים“, אשר מציקה לו, כדי שיגלה לה את פתרון חידתו (רק שנאתני ולא

אהבתני, החידה חדתה לבני עמי ולי לא הגדת“). בעקבות בגידתה בו, שמשון נוטש-שה „ותהי אשת שמשון למרעהו אשר רעה לו“. ולברגר היתה אשה, בת פירנצה, שיר-דה לחייו בהצקותיה (אתה שונא אותי, אינך שב הביתה. כל הזמן אתה בעסקים המיס-תוריים שלך“), שהוא נוטשה במורה ו„עכ-שיו היא נשואה לאיזה סוחר-בדים איטלקי“.

האשה השנייה בתולדותיו של שמשון היא הזונה מעזה, ששתותו עימה הופכת לו למל-כודת מידי האורבים לחייו. האשה השנייה בחייו של ברגר היא דורה, שבהתפעתה יש איוו מקצועיות רשמית. היא נכונה להתעלם עם ברגר על גבי מיטה מתקפלת באור מלא, ושבמהימנותה יש להטיל ספק, לאתר שי-נראתה בחכמת מנהיגי המחתרת המתחרת, והחלה להוות איום על חייו מידי רודפתה.

האשה השלישית המוזכרת בסיפורי שמי-שון המקראי היא דלילה. מנחל שורק, אשר חוזרת על נסיונותיה לגלות את סוד כוחו, והוא מתעתע בה שוב ושוב, עד שלבסוף עומד בהצקותיה „ותיקצר נפשו למות, ויגד לה את כל לבו, ויאמר לה: מורה לא עלה על ראשי, כי נזיר אלוהים אני מבטן אמי, ואם גולחתי — וסר ממני כוחי וחלתי ככל האדם“. לאתר שסיפור לה כי סוד כוחו בנוי-רותו, היא מרדימה אותו, מגלחת את שערות-ראשו ומסגירה אותו נטול כוחותיו המופ-לאים לידי סרני פלישתים. והמספר מוסיף: „והוא לא ידע כי ה' סר מעליו“, כאומר: שמשון לא ידע אותה עת שאלוהים הדיח מתפקידו, ומגלגל את מהלך חייו אל אשה זו, כדי שיסיים את תפקידו במעשה הגבו-רה האחרון של חייו — בהחרבת מקדש דגון על ראש אויביו, בנקמת „תמות נפשי עם פלישתים“.

גם לחייו של ברגר מודמנת אשה שלי-שית — זו הצעירה משכונת התימנים שבין יפו לת"א, אשר מעניקה לו חסות בביתה. אלא שבאורח אירוני הפוכה התמוטטותו של ברגר לעיניה לתיאור היכנעותו של שמשון בפני דלילה. האם הצעירה אינה מקדישה תשומת-לב לברגר, היא אינה מציקה לו בדיבור ואינה תובעת ממנו את סוד כוחו. במשך כל התיאור היא שותקת ולבסוף גם נסגרת בתוך עיגול חסום עם תינוקה. דבר-גונו הפתאומית מוסברת בחולשה, שהוא גת-קף בה לגובה מעמקים ומרחקים שהחמיץ בחייו. עוד בטרם גילה וחשף את עצמו הוא מצטייר גם בדיבורו וגם בחולשתו הגופ-נית „כאחד האדם וככל האדם“. אין היא מגלחת את שער ראשו, שערו „המגודל פרא“ אינו בעל כוחות מיסתוריים. ובניגוד גמור לשמשון, לא נעלם מברגר שהגיע אל סוף דרכו, משום שקצה נפשו בהרג והספק מכר-סם בקרבו: „לפתע אני יודע שכבר איני יותר יחידו של האל ומורא גדול עולה בי, שמא עזב אותי האל לעצמי. מה קורה לי? היכן התחושה הבורורה שהיתה לי. כמו לכל אחד החי בדיקת כוחותיו, שיחיד אני ושונה אני ונבחר אני מאחרים בעיני האלוהים, וש-האלוהים לא יעזבני?“ (48).

קוצר השגה

יתר על כן: ברגר נוהג בחוסר זהירות, בניגוד לכללים הבסיסיים של המחתרת, כמי שמבקש להביא על עצמו את אובדנו. הוא איננו מפותח, כי אם מפתה את עצמו להיר-דם, שעה שכל כך הרבה חשדות מתרוצצים במוחו ביחס לסכנות מידי האנשים שהוא במחיצתם, ובמיוחד לסכנותו של אותו זקן משונה העוקב אחריו בעיקשות בלתי-ירגילה. ולכן לא יסתיימו חייו, לאתר שייאסר בידי הכולשת במעשה גבורה נוסף ואחרון כשמי-שון „אשר המית במותו רבים מאשר המית בחייו“. לו לברגר נוחזר רק נקמתם של האובדים: בחלוף המכוננית של הכולשת, אשר מחזירה אותו אל הגורדום, ברחובות העיר, הוא מדמה לראות בהמון האנשים את קרבנות נקמתו הקשה, האחרונה: „ובטרם יפרוש את הווילונות השחורים הקטנים על חלונות המכוננית, לכלאני לנצח מן העולם, ראיתי והנה הרחובות כולם ריקים מאדם והמכונניות והאוטובוסים עומדים בלא-נוע; ועל הכתלים דמות דיוקני, במדרשת שחר-רות וחדשות איש-כבוד. רק הפה פעור מעט, ככתהייה. המדרפות נוויות נוויות, עמ-רים עמרים מפילים שמה, כבמחלת התולירע. אין יוצא ואין בא ואין חי בעם, ככל עבר הירדן מערבה, היא ציון-דרור“ (57).

המקבילה ההפוכה בין חיי שמשון לחיי ברגר היא, כמובן, כתוצאה מן ההבדל בין סיפור שיסודו אמונתי לבין סיפור שיסודו פסיכולוגי. אולם עצם ההקבלה חושפת את קוצר השגתו של ברגר: הוא סבור שטעותו הניבה את אומללותו, ונדמה לו שבנסיגה מחייו הנויריים והמקפחים כאיש מחתרת יביא גאולה לעצמו, ואין הוא מבין כלל, שכשם שהיה כלי שרת בידי כוח גדול מכר-הו, שבינתו גם עמוקה מן התבונה האנו-שית הזעומה שלו, כן גם בשלב האחרון של חייו, כאשר נדמה לו שהוא בן-חורין, העושה את הצעד שהוא לרצונו החופשי ועל-פי בחירתו בלבד, אינו אלא מגשים תסריט מוכן לפרטיו של ההיסטוריה, המדי-חה אותו מתפקידו בה.